

*Гресь Ю. О.,
асистент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДОПИТ: ВИЗНАЧЕННЯ ТАКТИЧНОГО ТА ТЕХНОЛОГІЧНОГО АСПЕКТІВ

Анотація. Автором здійснено аналіз наукових досліджень, присвячених розробці криміналістичних рекомендацій щодо здійснення допиту. У статті розглядаються питання визначення тактичного й технологічного аспектів підготовки та проведення цієї слідчої (розшукової) дії, співвідношення криміналістичного програмування та криміналістичної алгоритмізації. Також розкрито типову технологічну модель допиту, її етапи й місце в ній криміналістичних програм та алгоритмів.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, тактика слідчих (розшукових) дій, технологія слідчих (розшукових) дій, технологічний аспект, тактичний аспект, допит, криміналістична алгоритмізація, криміналістичне програмування.

Постановка проблеми. Однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, що проводиться слідчими під час розслідування всіх без винятку категорій злочинів, є допит. Це означає, що в практиці слідчої діяльності відсутні випадки, коли під час розслідування не здійснювалися б допити різних учасників кримінального провадження (потерпілого, свідків, підозрюваного та інших).

Складність підготовки й проведення цієї слідчої (розшукової) дії, а також важливість інформації, яку може бути отримано в ході її проведення, завжди привертала увагу вчених-криміналістів і процесуалістів до питання визначення сутності, змісту й організаційних і тактичних особливостей підготовки та проведення допиту.

Сутності та значенню допиту приділялась увага в роботах перших криміналістів, серед яких варто назвати «Керівництво по судовому розслідуванню» (1838–1841 рр.) Л. фон Ягеманна, «Основи кримінального судочинства із застосуванням до російського кримінального судочинства» (1841 р.) Я.І. Баршева. Г. Гросс у фундаментальній праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» (1893 р.) у межах дослідження особливостей проведення допиту звертає увагу на властивості пам'яті та методи виявлення брехні в показаннях потерпілих, свідків і злочинців [1, с. 97–139].

Питанню розгляду особливостей проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит, приділялась увага багатьма вченими, серед яких варто назвати Л.Є. Ароцкера, В.П. Бахіна, О.М. Васильєва, С.О. Голунського, Г.О. Зоріна, Л.М. Карнєєву, В.О. Коновалову, П.П. Міхєєва, В.О. Образцова, В.В. Печерського, М.І. Порубова, Б.М. Шавера, І.М. Якімова. Наукові пошуки кожного з них спрямовувались на задоволення потреб практики слідчої діяльності та забезпечували постійне накопичення й удосконалення рекомендацій тактичного та організаційного характеру з підготовки й проведення допиту. Проте злочинність не стоїть на місці, так само змінюються реалії діяльності слідчих, що вимагає від науки вдосконалення вже існуючих криміналістичних розробок, а також створення нових концепцій і підходів, які змогли б забезпечити ефективне та якісне здійснення досудового розслідування.

Мета статті – у межах розвитку технологічного підходу в криміналістичній тактиці по-новому підійти до розробки криміналістичних рекомендацій із підготовки та проведення допиту шляхом розмежування тактичного й технологічного аспектів цієї слідчої (розшукової) дії та розробки її типової технологічної моделі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Допит поряд з оглядом місця події виступає однією з найінформативніших слідчих (розшукових) дій. Проте інформація (доказова або орієнтуюча), яку отримує слідчий у результаті проведення допиту, має бути достовірною, повною й об'єктивною. Саме з отриманням свідчень, які відповідали б цим характеристикам, пов'язані труднощі, що виникають у роботі слідчого. У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) регламентації допиту присвячено низку норм (ст. ст. 224–227, 232), що закріплюють певні особливості порядку здійснення цієї слідчої (розшукової) дії, а також деяку специфіку умов її реалізації щодо окремих учасників кримінального провадження. Проте положення КПК України не надають слідчому вичерпні дані щодо всіх аспектів призначення й проведення допиту, не передбачають методи та прийоми отримання достовірних і повних показань. Процесуальні норми визначають лише загальні межі законності діяльності слідчого, однак для успішного вирішення завдання допиту слідчий має підійти до конкретної ситуації проведення цієї слідчої (розшукової) дії з певною майстерністю, творчістю та знанням тактичних прийомів [2, с. 7]. Тобто криміналістичні рекомендації, що розробляються в межах розділу криміналістичної тактики, спрямовуються на змістовне заповнення діяльності слідчого щодо підготовки та проведення допиту.

Аналіз наукової літератури показує, що більшість учених під криміналістичними рекомендаціями щодо підготовки й проведення допиту мають на увазі розробку тактичних прийомів його здійснення, особливості їх реалізації та ситуаційну залежність, види запитань, які можуть бути сформульовані й поставлені допитуваному [3, с. 574–597; 4, с. 352–379; 5, с. 299–311; 6, с. 315–328; 7, с. 73–97; 8, с. 290–312]. Деякі науковці на одному рівні з тактикою допиту визначають психологічні основи підготовки й проведення цієї слідчої (розшукової) дії та залежність формування показань і діяльності слідчого від психологічних процесів [9, с. 277–342; 10].

Дійсно, як зазначає М.І. Порубов, допит – це складна й багатогранна слідча (розшукова) дія, яка містить у собі процесуальний, організаційний, криміналістичний, психологічний і тактичний аспекти. Учений говорить про те, що тактика допиту має бути гнучкою та враховувати особу допитуваного, професійну підготовку й здібності слідчого, особливості розслідуваної події. Водночас він вказує, що це не означає, що не існує загальних правил вибору тактики цієї слідчої (розшукової) дії [11, с. 4–5].

Проте останнім часом у роботах криміналістів поряд із питаннями тактики й психології допиту, ефективного використання тактичних прийомів та їх ситуаційної зумовленості все

частіше говориться про програми допиту та криміналістичні алгоритми його здійснення.

Г.О. Зорін у роботі «Керівництво з тактики допиту» для описання процесу підготовки й проведення допиту використовує словосполучення «алгоритм допиту». Алгоритм, на його думку, – це система раціональних і послідовних дій, виконання яких у процесуальних формах зумовлює отримання прогнозованого позитивного результату. При цьому вчений виділяє такі стадії допиту, як підготовча стадія, початкова стадія допиту, стадія вільної розповіді, яка поділяється автором на окремі підстадії, що залежать від особливостей взаємодії слідчого й допитуваної особи [12, с. 25–115]. Водночас поряд із поняттям «алгоритм» Г.О. Зорін використовує поняття «технологія» [12, с. 35, 159, 165-170, 257] та «програма» [12, с. 54, 70, 77], проте не дає роз'яснення їх сутності й співвідношення, зазначаючи лише, що тактичні правила відображають норми технологічного характеру [12, с. 124], із чим можна погодитись. На нашу думку, таке твердження має певне раціональне зерно, адже в найзагальнішому вигляді під правилами варто розуміти положення, якими передаються певні закономірності діяльності [13], а поняття технології передбачає правила щодо змісту й послідовності виконання певних операцій [14]. Тому раціональним є переосмислення сутності тактичних правил у межах новітніх тенденцій розвитку криміналістичного знання та визначення їх як технологічних правил, що являють собою складову частину технологічного аспекту слідчих (розшукових) дій.

Дослідження застосування алгоритмів і програм проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит, здійснює також В.В. Печерський, який розглядає типову програму допиту як сукупність питань, що дають можливість із максимальною повнотою визначити обставини, які входять у предмет доказування в кримінальному провадженні [15, с. 58]. Учений вказує, що алгоритмізація допиту є одним із новітніх напрямів оптимізації здійснення допиту, проте дискусійним є його твердження про те, що розробка програми допиту здійснюється в межах процесу алгоритмізації слідчої діяльності [15, с. 50].

У криміналістичній науці відсутній єдиний підхід до визначення співвідношення програмування й алгоритмізації як розслідування в цілому, так і окремих слідчих (розшукових) дій. Під програмуванням розслідування в цілому в криміналістичній літературі розуміється цілеспрямована діяльність із систематизації криміналістичних алгоритмів та іншої необхідної інформації з метою ефективного управління слідчою ситуацією під час розслідування злочинів окремих груп, видів і різновидів [16, с. 77]. Алгоритмізація розслідування в науковій літературі розглядається як науково обґрунтована й точно викладена послідовність слідчих, оперативно-розшукових та інших організаційно-технічних дій слідчого, їх комплексів, комбінацій у застосуванні до слідчої ситуації, що склалась на момент розслідування, виконання яких забезпечує вирішення поставлених завдань розслідування [17, с. 217].

Аналіз наведених визначень дає можливість зробити висновок, що, по-перше, учені-криміналісти давно звернули увагу на необхідність вивчення тенденції алгоритмізації й програмування слідчої діяльності; по-друге, різноманіття підходів до визначення особливостей і закономірностей слідчої діяльності сприяє виникненню нових наукових теорій та вдосконаленню вже існуючих, що забезпечує підвищення якості криміналістичних рекомендацій у здійсненні окремих слідчих (розшукових) дій і розслідуванні в цілому. На нашу думку, питання співвідношення алгоритмізації й програмування як розслідування в цілому,

так і окремих слідчих (розшукових) дій необхідно розглядати в межах технологічного підходу, що отримує свій розвиток як у межах усієї криміналістики, так і в кожному з її розділів. А наукові дослідження алгоритмізації та програмування слідчих (розшукових) дій містять у собі положення, що є передумовою зародження й оформлення технологічного підходу в криміналістичній тактиці. На нашу думку, визначаючи співвідношення програмування та алгоритмізації проведення слідчих (розшукових) дій, необхідно говорити про те, що процес алгоритмізації підпорядковується процесу програмування, що проявляється в наповненні програм, які розробляються в межах технологічної моделі слідчої (розшукової) дії, певними алгоритмами дій слідчого.

В.О. Образцов використовує поняття «криміналістична модель технології й тактики допиту». Учений пропонує використовувати організаційно-технологічний підхід у дослідженні допиту як специфічного виду людської діяльності та виділяти в його структурі чотири етапи: а) попередню (доконтактну) підготовку до допиту; б) підготовку до допиту на місці його проведення відразу після вступу слідчого в контактну інформаційну взаємодію, проте до початку його предметної частини (безпосереднього проведення); в) предметну частину допиту як процес отримання показань щодо суті події; г) постпредметну взаємодію слідчого з допитуваним [18, с. 10]. Як постає із зазначеного, В.О. Образцов на перший план висуває саме інформаційну сутність цієї слідчої (розшукової) дії, при цьому здійснюючи її структурне впорядкування та підпорядковуючи діяльність слідчого виконанню завдань визначених етапів. В іншій роботі, виконаній у співавторстві з В.С. Еміновим та М.І. Снікєєвим, учений, розглядаючи загальні положення підготовки й проведення допиту, говорить про необхідність розробки технології його здійснення [19, с. 58].

Отже, у межах криміналістичних розробок підготовки та проведення допиту є всі підстави говорити не лише про тактичну, а й про технологічну складову частину цієї слідчої (розшукової) дії. Так, на нашу думку, важливим кроком є побудова типової (універсальної) технологічної моделі допиту, яка повинна враховувати весь комплекс дій слідчого та інших учасників аналізованої слідчої (розшукової) дії. Типова технологічна модель допиту складається з трьох стадій, кожна з яких передбачає постановку проміжних тактичних завдань, а також певну сукупність алгоритмів їх вирішення.

Перша (підготовча) стадія включає в себе певний комплекс дій слідчого, до яких належать такі:

- 1) вивчення матеріалів кримінального провадження з метою визначення кола питань, що підлягають встановленню, та осіб, які можуть володіти певною інформацією, що має значення для розслідування;
- 2) визначення предмета допиту та особи (осіб), щодо якої проводитиметься ця слідча (розшукова) дія;
- 3) визначення інформації та доказів, якими вже володіє слідство;
- 4) ознайомлення зі спеціальними питаннями (знаннями);
- 5) вивчення допитуваної особи;
- 6) визначення часу й місця проведення допиту;
- 7) визначення та підготовка комплексу техніко-криміналістичних засобів, необхідних для проведення допиту;
- 8) процесуальне оформлення прийняття рішення про проведення цієї слідчої (розшукової) дії;
- 9) складання плану (у конкретному розслідуванні – програми) допиту;

10) вибір форми та здійснення запрошення (виклику) особи на допит.

Варто вказати, що В.О. Коновалова вважає план допиту гнучкою, рухливою програмою, що визначає тактичні прийоми допиту [10, с. 51]. Більше того, А.Ф. Волобуєв вказує, що план допиту має передбачати (прогнозувати) можливі ситуації допиту та відповідні заходи (тактичні прийоми) [5, с. 296]. На нашу думку, під час побудови типової технологічної моделі допиту доцільно використовувати поняття плану, тоді як під час розробки ситуаційних технологічних моделей допиту мова йтиме про конкретні програми. Така програма має містити декілька блоків:

а) блок із питаннями, що підлягають з'ясуванню в ході допиту;

б) аналітичний блок: передбачення варіантів слідчої ситуації, що може скластись під час допиту; передбачення реакцій допитуваної особи на певні питання або пред'явлені предмети, документи, свідчення, які має у своєму розпорядженні слідчий; прогнозування можливих помилок, яких може допуститись слідчий чи допитувана особа; рефлексивний аналіз майбутнього допиту [12, с. 28–29];

в) блок тактичних прийомів, які можуть бути застосовані під час проведення допиту, та засобів їх забезпечення (свідчення інших осіб, що містяться в матеріалах кримінального провадження, протоколи попередніх допитів цієї особи, речові докази тощо).

Вирішення завдань, які ставляться перед кожним із вказаних блоків, забезпечується шляхом реалізації певних алгоритмів діяльності слідчого. Також варто зазначити, що підготовча стадія здійснення допиту передбачає певні алгоритми реалізації вказаних дій слідчого. Так, наприклад, вивчення допитуваної особи зазвичай включає цілий комплекс дій, що покликаний забезпечити слідчого повною інформацією щодо біологічних, соціальних і психологічних характеристик особи.

Робоча стадія допиту матиме свої особливості залежно від місця його проведення та виду, а також процесуального статусу допитуваної особи. Алгоритм дій слідчого під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії має включати такі елементи:

1) перевірку особистих даних учасників допиту та ознайомлення їх із їхніми правами й обов'язками; повідомлення про здійснення аудіо- чи відеофіксації (якщо вона здійснюється) слідчої (розшукової) дії;

2) пропозицію слідчого допитуваній особі здійснити виклад інформації, якою вона володіє, у формі вільної розповіді;

3) постановку слідчим певних (переважно заготовлених) питань допитуваній особі.

Підкреслимо, що ефективна та якісна реалізація вказаного алгоритму робочої стадії допиту не може відбуватись без застосування слідчим певних тактичних прийомів, які відповідали б слідчій ситуації, що склалась на момент проведення слідчої (розшукової) дії. Такі тактичні прийоми будуть спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваною особою, подолання протидії з її боку та отримання певних свідчень, що саме є метою проведення допиту.

Завершальна стадія технологічної моделі допиту включає в себе такі дії:

1) фіксацію результатів проведення слідчої (розшукової) дії в протоколі та внесення до нього відомостей щодо носіїв інформації з аудіо- чи відеозаписом робочої стадії допиту, які додаються до протоколу;

2) ознайомлення учасників слідчої (розшукової) дії зі змістом протоколу та його підписання. За необхідності слідчий

надає можливість учасникам допиту внести до протоколу свої зауваження й доповнення;

3) оцінку слідчим результатів проведення допиту (зіставлення наявної інформації з тією, яку було отримано в результаті проведення допиту, тощо).

Остання стадія технологічної моделі допиту має важливе значення для подальшого ходу розслідування та судового розгляду в цілому. Результат допиту може бути як позитивним для слідчого, так і негативним. Також за своєю суттю свідчення, які надає допитувана особа, можуть містити доказову або орієнтуючу інформацію. Водночас незалежно від характеру результатів цієї слідчої (розшукової) дії отримана в ході її проведення інформація все одно буде важливою для слідчого. Аналіз отриманої в ході допиту інформації дає можливість слідчому зорієнтуватись у слідчій ситуації та прийняти рішення про подальше проведення інших необхідних слідчих (розшукових) дій.

Висновки. Таким чином, визначення технологічної моделі допиту спрямовується на подальше проведення криміналістичних досліджень із метою вдосконалення науково обґрунтованих рекомендацій щодо практичної реалізації цієї слідчої (розшукової) дії. Визначення технологічного аспекту допиту, побудова типової технологічної моделі аналізованої слідчої (розшукової) дії дає можливість упорядкувати діяльність слідчого, що сприяє підвищенню ефективності здійснення розкриття й розслідування злочинів.

Література:

1. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – М. : ЛексЭст, 2002. – 1088 с.
2. Васильев А.Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А.Н. Васильев, Л.М. Карнеева. – М. : Юридическая литература, 1970. – 208 с.
3. Аверьянова Т.В. Криминалистика : [учебник для вузов] / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2007. – 944 с.
4. Криминалистическая тактика : [учебник] / под общ. ред. А.С. Сорочкина. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 728 с.
5. Криминалистика : [підручник] / [В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв та ін.] ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва. – Х. : ХНУВС, 2011. – 666 с.
6. Криминалистика : [підручник] / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Ін Юре, 2016. – 640 с.
7. Бессонов А.А. Криминалистическая тактика : [учебник] / А.А. Бессонов. – М. : Юрлитинформ, 2015. – 200 с.
8. Варфоломеева Т.В. Криминалистика. Академічний курс : [підручник] / Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
9. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : [монографія] / В.Ю. Шепітько. – Х. : Харків юридичний, 2007. – 432 с.
10. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология / В.Е. Коновалова. – Х. : Консум, 1999. – 157 с.
11. Порубов Н.И. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты : [монография] / Н.И. Порубов, А.Н. Порубов. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 304 с.
12. Зорин Г.А. Руководство по тактике допроса : [учеб.-практ. пособие] / Г.А. Зорин. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 320 с.
13. Правило // Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 7. – 1976. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/pravylo>.
14. Технологія // Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. – 1979. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/tekhnologija>.
15. Печерский В.В. Типовые программы допроса на предварительном и судебном следствии : [учеб.-практ. пособие] / В.В. Печерский. – М. : Юрлитинформ, 2005. – 336 с.

16. Шаталов А.С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты / А.С. Шаталов. – М. : Лига Разум, 2000. – 252 с.
17. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. – Томск : Томский университет, 1985. – 333 с.
18. Образцов В.А. Допрос потерпевшего и свидетеля на предварительном следствии / В.А. Образцов, С.Н. Богомолова. – М. : ИМПЭ ; Омега-Л, 2003. – 160 с.
19. Еникеев М.И. Следственные действия: психология, тактика, технология : [учеб. пособие] / М.И. Еникеев, В.А. Образцов, В.Е. Эминов. – М. : Проспект, 2010. – 216 с.

Гресь Ю. О. Допрос: определение тактического и технологического аспектов

Аннотация. Автором осуществлен анализ научных исследований, посвященных разработке криминалистических рекомендаций по производству допроса. В статье рассматриваются вопросы определения тактического и технологического аспектов подготовки и производства данного следственного (розыскного) действия, соотношения криминалистического программирования и криминалистической алгоритмизации. Также раскрыта типовая технологическая модель допроса, ее этапы и место в ней криминалистических программ и алгоритмов.

Ключевые слова: следственные (розыскные) действия, тактика следственных (розыскных) действий, технология следственных (розыскных) действий, технологический аспект, тактический аспект, допрос, криминалистическая алгоритмизация, криминалистическое программирование.

Hres Yu. Interrogation: defining tactical and technological aspects

Summary. The author analyzed scientific studies on the development of criminalistics recommendations for conducting an interrogation. The article deals with the definition of tactical and technological aspects of a preparation and conducting of an investigative (search) activity, correlation of a criminalistic programming and algorithmization. In addition, the article depicts the typical technological model of an investigative (search) activity, its stages and place of criminalistic programs and algorithms.

Key words: investigative (search) activities, tactics of investigative (search) activity, technology of investigative (search) activity, technological aspect, tactical aspect, interrogation, criminalistic algorithmization, criminalistic programming.